

JOLANTA TOMCZUK-WASILEWSKA

PRZEGLĄD NARZĘDZI DO POMIARU POCZUCIA HUMORU

Celem artykułu jest opis narzędzi do badania poczucia humoru. Metody zaprezentowano w porządku uwzględniającym chronologię ich powstawania: od jakościowych, takich jak dzienniki i wywiady, przez kwestionariusze, miary rozumienia i doceniania humoru, testy wykonawcze do mierzenia humoru jako zdolności, metody opisu i samoopisu aż po alternatywne techniki do pomiaru poczucia humoru. Ostatnia część artykułu dotyczy implikacji metodologicznych, wynikłych z badań nad humorem. Nawiązują one do doboru i wartości metod oraz aspektów humoru, które są pomijane we współczesnych podejściach teoretycznych i empirycznych.

Słowa kluczowe: poczucie humoru, narzędzia do pomiaru humoru, kwestionariusze do pomiaru poczucia humoru.

Psychologia zajęła się humorem w latach dwudziestych ubiegłego wieku. Z tego okresu pochodzą pierwsze próby badania i mierzenia humoru. Przedmiot zainteresowań psychologia przejęła z gruntu filozofii i estetyki (Arystoteles, 1953; Bergson, 2000; Hobbes, 1954; Kant, 2004). Współcześnie nauka zwana humorologią skupia badaczy różnych dziedzin: fizjologów, socjologów, psychologów, genetyków, lingwistów, literaturoznawców, kognitywistów, specjalistów od reklamy itd. Wraz z rozwojem psychologii pozytywnej i przełamaniem tendencji koncentrowania badań wokół psychopatologii (Lefcourt, 2001) wzrosło zainteresowanie poczuciem humoru. Dotychczas ujmowano poczucie humoru jako cechę, stan, zdolność, swoisty światopogląd, utrwalony wzór zachowania, reakcję estetyczną, strategię radzenia sobie, styl funkcjonowania intra- i interpersonalnego. Badano podstawy temperamentalne poczucia humoru (Ruch, Köhler,

1998), ekspresję emocjonalną, mimiczną i pantomimiczną (Ruch, Ekran, 2001), rozwój w ciągu życia (Lampert, Erwin-Trip, 1998; Radomska, 2001; Ruch, McGhee, Hehl, 1990), determinanty wrodzone i środowiskowe (Manke, 1998), związki ze zdrowiem fizycznym (Cohen, Williamson, 1991; O'Leary, 1990). Osobne badania poświęcono możliwościom rozwijania i nabywania zachowań komicznych (Nevo, Aharonson, Klingman, 1998). Teoretycy poczucia humoru ujmowali je w kontekście podejścia psychoanalitycznego (Zillmann, 1983 – za: Chłopicki, 1995, s. 15; Freud, 1993; Hobbes, 1954; Mundorf i in., 1988; Zillmann, Cantor, 1976) bądź poznawczego (Berlyne, 1972; Forabosco, 1992; McGhee, 1976; Raskin, 1985; Suls, 1983).

W ciągu ostatnich dwóch dekad wiele badań dotyczyło dobroczynnych funkcji humoru, np. radzenia sobie ze stresem poprzez humor (Abel, 2002; Nezlek, Derks, 2001), związków humoru z twórczością (Bleedorn, 1982, Ferris, 1972, Ziv, 1980 – za: Martin, 1998, s. 26), wartości humoru w budowaniu relacji z innymi ludźmi (Kuiper, Martin, 1998), wpływie humoru na samoocenę i stałość samooceny (Kuiper, Martin, 1993). Wcześniej badacze o podejściu psychoanalitycznym doszukiwali się w humorze przejawów aberracji psychicznych. Współcześnie również prowadzone są programy badawcze ukierunkowane na badanie niekorzystnego oddziaływania humoru i związków między humorem a zaburzeniami psychicznymi (Fisher, Fisher, 1981 – za: Ruch, 2004, s. 20; Forabosco, 1998; Ruch, Proyer, 2008, 2009b).

Sposób badania humoru w psychologii zmieniał się i rozwijał wraz z rozwojem psychologii i dominującymi podejściami badawczymi. Początkowo eksplorowano humor za pomocą badań introspekcyjnych, następnie projekcyjnych, potem poprzez prezentowanie bodźców humorystycznych i opracowywanie wyników za pomocą analizy czynnikowej. Równolegle rozwijały się metody kwestionariuszowe.

Ocenia się, że istnieje około 60 metod do badania zjawisk z obszaru humoru (Ruch, 1998, 2004). Ruch (1998) jest zdania, że w ciągu ostatnich dwóch dekad niektóre z nich przeszły praktyczne sprawdziany rzetelności i umożliwiły uzyskanie wielu wartościowych wyników.

Metody do badania humoru są mało znane w Polsce. Zaledwie kilka spośród nich zostało przetłumaczonych na język polski i znormalizowanych na próbcę polskiej. Warto nadmienić, że istnieją polskie metody do badania humoru (Radomska, 2001; Torój, 2008).

Niniejszy artykuł przedstawia i porządkuje najbardziej znane metody do pomiaru humoru.

TEORIE HUMORU

W języku naturalnym poczucie humoru jest „zdolnością dostrzegania rzeczy śmiesznych, zabawnych, wrażliwością na komizm” (Szymczak, 1998b, s. 690).

Humor jest pojęciem szerszym. W jego zakres wchodzi definicje komizmu i poczucia humoru, ale nie wyczerpują go. Wiąże się nie tylko ze „zdolnością dostrzegania zabawnych stron życia [...], przedstawieniem czegoś w zabawny sposób [...], bodźcem komicznym, ale również z chwilowym stanem usposobienia, dobrym nastrojem [...]” (Szymczak, 1998a, s. 711).

Niektóre metody do oceny humoru skonstruowano *ad hoc*, na potrzeby konkretnego projektu badawczego. Inne mają swoje źródło w konkretnych podejściach teoretycznych. Chociaż pewni humorolodzy przyjmowali ateoretyczną postawę przy konstruowaniu narzędzi do pomiaru humoru (Martin, 2003), wiele wyników badań okazało się zbieżnych z podstawowymi teoriami humoru (por. Kambouropoulou, 1926, 1930 – za: Martin, 1998, s. 33; Levin, Abelson, 1959 – za: Martin, 1998, s. 21). Błędem byłoby omawianie miar humoru bez wskazania na ich związek z popularnymi koncepcjami humoru.

Najczęściej teorie humoru różnią się ze względu na specyfikę mechanizmu powstawania humoru. Kryterium to ukierunkowuje na grupę teorii psychodynamicznych oraz koncepcji kognitywnych (szerszy opis teorii zob. Tomczuk-Wasilewska, 2009). W rozumieniu teorii psychodynamicznych humor jest kamuflażem wypartych pragnień. Do omawianej grupy należą trzy podstawowe teorie:

(1) teoria wyzwolenia energii – humor jest środkiem ekspresji niedozwolonych treści, powstaje w wyniku wyzwolenia energii zaoszczędzonej na wysiłku poznawczym i tłumieniu tematyki obłożonej społecznym tabu (Freud, 1993);

(2) teorie wyższości/degradacji (teoria dyspozycyjna) – zakładają powstanie poczucia wyższości u wybuchającego śmiechem wobec tych, z których się on śmieje (Hobbes, 1954; Mundorf i in., 1988; Zillmann, Cantor, 1976);

(3) teoria błędnej atrybucji (błędne przyporządkowanie) – sugeruje przypisywanie humoru operacjom formalnym oraz strukturze bodźca komicznego zamiast tendencjom agresywnym, co sankcjonuje te tendencje (Zillmann, 1983 – za: Chłopicki, 1995, s. 15).

Według teorii kognitywnych humor jest zjawiskiem intelektualnym. Do omawianych teorii należą:

(1) teorie rozwiązywania niespójności – humor wynika z połączenia dwóch niespójnych elementów w jedną całość. Najpierw osoba interpretuje sytuację na podstawie oczekiwań związanych ze wstępną fazą poznawania bodźca komicznego, następnie dostrzeżenie ona niespójność w poznawczej reprezentacji bodźca,

w końcu (częściowo) rozwiązuje niespójność na podstawie wiedzy i zawartych w bodźcu sprzecznych cech (Raskin, 1985; Suls, 1983);

(2) teoria mistrzostwa poznawczego – bodziec humorystyczny odznacza się strukturą podobną do zagadki, czyli zawiera informacje zarówno naprowadzające, jak również utrudniające odnalezienie rozwiązania. Źródłem odczuwanej przyjemności jest doświadczenie własnej kompetencji intelektualnej (Forabosco, 1992; McGhee, 1976);

(3) teoria ulgi w napięciu – powstała na gruncie modelu wzbudzania motywacji związanej z ciekawością Berlyne’a – zakłada, że w konsekwencji dostrzeżenia niespójności i wzbudzenia sprzecznych reakcji podnosi się poziom motywacji do poszukiwania rozwiązania oraz poziom pobudzenia. Śmiech jest rezultatem redukcji napięcia (Berlyne, 1972).

PRZEGLĄD METOD

Humor jest zjawiskiem trudno uchwytnym i wieloaspektowym, tym większe wyzwanie stanowią jego analizy i pomiar. Nie można go mierzyć poziomem natężenia śmiechu albo reakcji skórno-galwanicznej skóry, jak próbowali niektórzy badacze (Deren, 1989).

METODY JAKOŚCIOWE

Historycznie pierwszymi metodami badania humoru były nieformalne techniki wywiadu, opowiadania żartów, spisywania dzienników. Ten kierunek badań wyznaczyła Kambouropoulou (Martin, 1998, s. 33-34). Prosiła ona badanych o prowadzenie przez siedem dni **dziennika**, w którym spisywaliby humorystyczne zdarzenia. Podawali oni średnio sześć zabawnych zdarzeń w ciągu dnia. Były one klasyfikowane według pięciu kategorii: (1) śmiech bez humoru (np. nerwowy śmiech lub społeczne „zarażanie się” śmiechem); (2) śmiech wywołany przez dostrzeżenie niedoskonałości w innych osobach; (3) śmiech wywołany bezpośrednimi próbami ośmieszenia kogoś; (4) sytuacje, w których występują na pozór wykluczające się okoliczności; (5) zabawne zestawienie pojęć. Doświadczenia należące do drugiej i trzeciej kategorii przyporządkowano do klasy wydarzeń adekwatnej do teorii wyższości. Należy do niej 65% sytuacji podanych przez badanych. Pozostałe kategorie wydarzeń odpowiadają teorii niespójności. Obejmują one 33% zdarzeń.

Zwerling (1955 – za: Forabosco, 1998, s. 283-284) pytał pacjentów psychiatrycznych o ulubiony żart, aby na jego podstawie zdiagnozować główny konflikt w osobowości. Metoda ta wydaje się atrakcyjna ze względu na ekonomię przeprowadzania badań, nasuwa jednak wątpliwość co do istnienia prostego związku pomiędzy preferencją żartu a problemami psychicznym badanego. Technikę opowiadania ulubionych dowcipów wykorzystywał również Goldsmith (1984 – za: Forabosco, 1998, s. 285).

Jakościowe techniki badania humoru z czasem przybrały formę standaryzowanych wywiadów. W badaniach na temat humoru w życiu małżeńskim (Ziv, 1988) para studentów przeprowadzała wywiad z parami małżonków: kobieta – z żoną, mężczyzna – z mężem. Na początku wywiadu zadawano dwa pytania:

1. Czy ty albo twój partner wprowadzacie humor do waszego wspólnego życia?

2. Jak myślisz, czy humor wnosi coś w wasze pożycie małżeńskie?

Następne pytanie brzmiało: Jakie funkcje – pozytywne lub negatywne – pełni humor w waszym życiu? Proszono o podanie przykładów. Na koniec, osoby przeprowadzające wywiad podejmowały dyskusję z parą małżonków na temat humoru w życiu małżeńskim. Podane przykłady były grupowane przez czterech sędziów kompetentnych do pięciu kategorii humoru, wyodrębnionych według jego funkcji: agresywnej, seksualnej, społecznej, obronnej, intelektualnej (pogrupowane w kategorii otrzymały zadowalającą wewnętrzną zgodność – od 0,79 do 0,81).

Stosowanie Humor w Istniejących Relacjach (The Humor Use in Multiple Ongoing Relationship) (HUMOR; Manke, 1998) służy do oceny częstości, z jaką dzieci wykorzystują humor w relacjach interpersonalnych. Ta 12-itemowa metoda była początkowo używana jako część półustrukturalizowanego wywiadu, z czasem jednak zyskała formalne cechy kwestionariusza. Podczas wywiadu badani określają na 7-stopniowej skali Likerta, jak często angażują się w humorystyczne zachowania w relacjach z matką, rodzeństwem, przyjaciółmi. Ze zsumowanych ocen otrzymuje się wynik ogólny. Rzetelność metody na poziomie wyniku ogólnego wynosi 0,79-0,85, zależnie od rodzaju relacji interpersonalnej i wieku badanych. Rzetelność badana metoda test-retest z odstępem dwóch tygodni wynosi średnio 0,80.

W celu pomiaru poczucia humoru jako punktu widzenia zaadaptowałam (Tomczuk-Wasilewska, 2007, 2009) Metodę Konfrontacji z Sobą Hermansa (The Self-Confrontation Method – SCM), która ma charakter narracyjny. Badani opowiadali i krótko streszczali w formie wartościowania siedem typów wydarzeń ze swego życia. Typy zdarzeń i instrukcję badania zaczerpnięto ze Zdarzeń Kry-

tycznych ze Schematu Wywiadu McAdamsa (1995). Należą do nich: szczytowe doświadczenie, najgorsze doświadczenie, punkt zwrotny, pierwsze wspomnienie, ważna scena z dzieciństwa, z okresu dorastania, z wieku dorosłego oraz – dodatkowo – humorystyczne zdarzenie. Badani określali klimat afektywny skonstruowanych wartościowań. Do standardowej dla SCM listy 24 uczuć dodano dwa uczucia (zaskoczenie, rozbawienie), aby – obok motywu O (pragnienie kontaktu i jedności z czymś lub kimś drugim) i S (dążenie do umacniania samego siebie) – wyodrębnić czynnik humoru. W drugim etapie badania miała miejsce manipulacja eksperymentalna: osoby badane były proszone o opowiedzenie tych samych zdarzeń z perspektywy pozycji związanej z humorem („ja jako komik”). Również i tym razem streszczały swe opowiadania w formie wartościowań, następnie określały nasilenie uczuć związanych z tymi przeformułowanymi humorystycznie wartościowaniami. Powtórne badanie (po upływie 1-2 tygodni) klimatu afektywnego wyjściowych wartościowań umożliwiło ocenę trwałości wartościowania z perspektywy humoru.

Kwestionariusze

Wraz z gromadzeniem wiedzy na temat poczucia humoru oraz rozwojem zastosowań metod analizy statystycznej w psychologii powstawały metody samoopisu, początkowo jednowymiarowe, później – wielowymiarowe. Poniżej przedstawiono kwestionariusze najczęściej stosowane przez humorologów, a zarazem najlepiej opracowane od strony metodologicznej.

Skala Radzenia Sobie przez Humor (Coping Humor Scale; CHS) (Martin, 1996; Martin, Lefcourt, 1983) jest kwestionariuszem samoopisu, składającym się z siedmiu itemów. Dotyczy radzenia sobie poprzez humor ze stresującymi okolicznościami życiowymi. Respondenci oceniają, w jakim stopniu radzą sobie poprzez humor, na 4-stopniowej skali aprobaty: od 1 („Zdecydowanie zgadzam się”) do 4 („Zdecydowanie nie zgadzam się”).

Wewnętrzna rzetelność testu (α Cronbacha) w różnych analizach przyjęła wartość od 0,60 do 0,70. Rzetelność badana metodą test–retest wynosi 0,80 (pomiar po upływie 12 tygodni). Teoretyczną trafność ocenia się na zadowalającą (korelacja 0,50 z samoocenami dotyczącymi używania humoru do radzenia sobie ze stresem, postawy „nie na serio”, łagodzenia skutków stresu i zaburzeń nastroju).

Kwestionariusz Sytuacyjnego Humor (Situational Humor Response Questionnaire; SHRQ) (Lefcourt, 2001; Lefcourt, 1996; Martin, 1996; Martin, 2007; Martin, Lefcourt, 1984) składa się z 21 itemów, mierzących częstość, z jaką oso-

ba uśmiecha się i śmieje w różnych życiowych sytuacjach. Każdy z pierwszych 18 itemów opisuje prawdopodobne zdarzenie, które mogłoby się przydarzyć, np. sytuację, w której osoba znajduje się wraz ze znajomymi w restauracji i nagle kelner wylewa na nią drinka. Ostatnie trzy itemy odnoszą się do ogólnych, typowych reakcji na humor. Respondenci ustosunkowują się do poszczególnych opisów na skali od 1 („Nie znalazłbym w tym nic szczególnie zabawnego”) do 5 („Uśmiełbym się z tego serdecznie”). Wewnętrzna rzetelność (α Cronbacha) skali ocenia się na 0,70-0,85. Rzetelność mierzona metodą test-retest wynosi 0,70. Teoretyczną trafność mierzono poprzez przyrównanie wyników skali do częstotliwości i długości trwania spontanicznego śmiechu w nieustrukturalizowanym wywiadzie (korelacja 0,30-0,62), do ocen znajomych badanych odnośnie do tendencji do używania humoru w radzeniu sobie ze stresem, do częstości, w jakiej osoba uśmiecha się i śmieje (korelacja od 0,30 do 0,50), oraz do oceny monologów stworzonych przez uczestników badań w laboratoriach odnośnie do łagodzenia skutków stresu i zaburzeń nastroju (korelacja 0,21-0,44). Średnia punktów dla próbki kanadyjskiej wynosi 60, z odchyleniem standardowym 9,2. Wadą metody jest to, że w badaniach dotyczących konstrukcji i psychometrycznych właściwości metody brały udział tylko młode osoby (Martin, Lefcourt, 1984).

Q-sort Zachowań Humorystycznych (Humorous Behavior Q-sort Deck; HBQD) (Craik, Lampert, Nelson, 1996; Craik, Ware, 1998) składa się ze 100 zdań opisujących specyficzne formy codziennego humoru. Każde stwierdzenie znajduje się na oddzielnej kartce. Respondenci sortują je w stos o dziewięciu kolumnach. W pierwszej kolumnie powinny znaleźć się opisy zachowań najmniej typowych dla badanego, w środkowej – stwierdzenia neutralne. Opisy w ostatniej kolumnie powinny dotyczyć zachowań najbardziej charakterystycznych dla badanego. Kolejne kolumny powinny zawierać więc: 5, 8, 12, 18, 16, 12, 8 i 5 elementów. Seria 100 stwierdzeń została wygenerowana na podstawie przeglądu literatury humorologicznej i opracowań empirycznych.

Metodą HBQD) przebadano 456 studentów amerykańskich. Otrzymane wyniki badań poddano analizie czynnikowej, z której otrzymano pięć dwubiegunowych stylów humoru:

(1) styl humoru społecznie ciepły/zimny (*The Socially Warm versus Cold Humorous Style*) – jego biegun pozytywny dotyczy budowania społecznej jedności i wzajemnej serdeczności przez humor, zaś negatywny – powściągliwości w ujawnianiu tych humorystycznych zachowań, które mogłyby służyć serdecznej interakcji;

(2) styl humoru wnikliwy/nieprzemyślany (*Reflective versus Boorish Humorous Style*) – odnosi się do talentu spontanicznego tworzenia ciętych ripost w odpowiedzi na zaistniałe okoliczności – w znaczeniu pozytywnym, zaś w znaczeniu negatywnym – dotyczy mało wnikliwego, nieadekwatnego do sytuacji posługiwania się humorem;

(3) efektowny/mało efektowny styl humoru (*Competitive versus Inept Humorous Style*) – odnosi się do zdolności przekazywania dowcipnych anegdot – w znaczeniu pozytywnym, a w znaczeniu negatywnym – braku umiejętności opowiadania dowcipu;

(4) prostolinijny/poddany kontroli styl humoru (*Earthy versus Repressed Humorous Style*) – opisuje tendencję do nieskrępowanego poruszania tematów uważanych powszechnie za społeczne tabu – w znaczeniu pozytywnym, natomiast w znaczeniu negatywnym – skłonność do powstrzymywania się od ujawniania treści makabrycznych, seksualnych i odnoszących się do potrzeb fizjologicznych;

(5) życzliwy/złośliwy styl humoru (*Benign versus Mean-spirited Humorous Style*) – w znaczeniu pozytywnym dotyczy humoru, który nie ma na celu ośmieszenia słuchaczy lub osób trzecich, natomiast w znaczeniu negatywnym odnosi się do wykorzystywania humoru dla atakowania i obrażania kogoś.

Metodę wykorzystywano do samoopisów, a także opisów osób badanych dokonywanych przez obserwatorów. W ten sposób oceniano style humoru bohaterów komedii. Niektórzy praktycy ograniczają zastosowanie metody jedynie do samoopisów, argumentując, że do niektórych stwierdzeń nie sposób ustosunkować się będąc obserwatorem. Wewnętrzna rzetelność (α Cronbacha) wynosi 0,61-0,71, z wyjątkiem drugiego ze stylów (0,43) (Martin i in., 2003).

Test Stanu-Cechy Wesołości (State-Trait Cheerfulness Inventory; STCI) (Ruch, Köhler, van Thriel, 1996) znany jest w kilku wersjach. Każda z nich mierzy oddzielnie wesołość jako cechę (STCI-T) i stan (STCI-S), uwarunkowane temperamentalnie.

W aspekcie cechy wesołość jest dyspozycją do łatwego i swobodnego reagowania radością, zaś w aspekcie stanu oznacza aktualną, wzmożoną gotowość do tego, aby reagować śmiechem lub uśmiechem. Stwierdzenia w teście grupuje się w trzy czynniki: Wesołość (CH), Powaga (SE), Zły nastrój (BM). W ramach tych czynników wyodrębniono szczegółowe aspekty. Aspekty odznaczają się wysoką dodatnią interkorelacją w ramach cech: Wesołości ($r = 0,50-0,73$), Powagi ($r = 0,37-0,59$), Złego humoru ($r = 0,43-0,79$). Są też wersje testu złożone z 18, 20, 30, 60, 106 stwierdzeń, oddzielnie dla STCI-T i STCI-S. Osoba wykonująca test jest proszona o określenie intensywności stanu wesołości w róż-

nych przedziałach czasu: w ciągu ostatniego roku, miesiąca, tygodnia, dzisiejszego dnia. Wersja standardowa zawiera 60 itemów w części, w której pytania dotyczą wesołości, oraz 30 itemów w części, która dotyczy wesołości jako stanu. Wersja 106-pytaniowego testu powstała na potrzeby prowadzenia bardziej analitycznych badań. Analiza czynnikowa wielu pytań pozwoliła wyodrębnić dodatkowe czynniki w obrębie trzech podstawowych czynników, a także wskazała, iż dostępne skale poczucia humoru łączą się w silny, pierwszy czynnik Wesołości. Nieliczne skale, odnoszące się do poznawczego charakteru humoru i postaw wobec komizmu, związane są z czynnikiem Powagi (Ruch, Köhler, 1998; Ruch, Köhler, van Thriel, 1996). Skala Powagi, którą zdefiniowano jako jednobiegunową, jest negatywnie skorelowana z zabawnością i potrzebą zabawy (Ruch, Carrell, 1998; Ruch, Köhler, 1998). Powinno to skłonić autorów teorii i metody do przedefiniowania Radości do wymiaru dwubiegunowego.

Niezależnie od wersji testu, respondenci oceniają itemy na skali od 1 do 4 punktów. Poszczególne wersje testu mają różną rzetelność. Przykładowo, wewnętrzna rzetelność 20-itemowego STCI-T (współczynnik α Cronbacha) wynosi 0,92, zaś jego rzetelność badana metodą test-retest – 0,84 (badania w odstępie 4 tygodni). Teoretyczną trafność metody obliczono, korelując jej wyniki ze wskaźnikami wpływu wesołego nastroju i poziomu pozytywnego nastroju pomimo zaistnienia trudności, z częstotliwością śmiania się (0,60). Korelacja z innymi metodami badającymi humor – SHRQ i CHS – wynosi 0,57 (Ruch, Köhler, 1998; Ruch, Köhler, van Thriel, 1996). Szczegółowy opis metody autorka zamieściła w innych opracowaniach (Tomczuk-Wasilewska, 2007, 2009).

Kwestionariusz Stylów Humor (Humor Styles Questionnaire; HSQ) (Martin, 2003, 2007) jest metodą pomiaru czterech funkcji humoru, wyłaniających się przez skrzyżowanie dwóch rozróżnień: (1) czynników motywacyjnych humoru (a) humoru stosowanego dla umocnienia siebie, (b) humoru stosowanego dla nawiązania bliskości z innymi ludźmi; (2) ustosunkowaniem (a) życzliwym lub (b) krzywdzącym.

Funkcje te to:

– humor w służbie ego (*Self-enhancing humor*), podnoszący samoocenę i poprawiający samopoczucie żartującej osoby, np. humor stosowany do radzenia sobie ze stresem, jako mechanizm obronny, mechanizm regulacji emocji, humor zmieniający perspektywę oglądu różnych sytuacji życiowych;

– humor agresywny (*Agressive humor*), dzięki któremu osoba żartująca podnosi własną samoocenę i nastrój, ale kosztem innych osób i relacji z nimi, np. poprzez kpiny i szyderstwo, sarkazm, manipulacje;

– humor afiliacyjny (*Affiliative humor*), który służy budowaniu więzi między ludźmi, np. opowiadanie żartów, cięte riposty i inne sposoby rozweselania innych, sprzyjające rozwijaniu społecznej jedności, moralności, atrakcyjności, redukowaniu konfliktów i napięć;

– humor masochistyczny (*Defeating humor*), za pomocą którego osoba żartująca nawiązuje bliższy kontakt z innymi ludźmi, ale kosztem siebie, np. humor nadmiernie sobie uwłaczający, dyskredytujący siebie.

Kwestionariusz składa się z 32 itemów. Respondenci zaznaczają na skali 7-stopniowej, w jakim stopniu doświadczają opisanych zjawisk związanych z humorem.

Wewnętrzna rzetelność (α Cronbacha) w ramach poszczególnych skal wynosi: 0,77-0,81, zaś rzetelność badana metodą test-retest: 0,80-0,85 (tygodniowy odstęp czasu). Martin wraz ze współpracownikami (2003; por. Ruch, 2004) przeanalizował współczynniki rzetelności wersji angielskojęzycznej testu. Wewnętrzna rzetelność (współczynnik α Cronbacha) w ramach poszczególnych skal, obliczona na podstawie wyników pochodzących od 1195 osób (w tym 470 mężczyzn i 725 kobiet, w wieku 14-87 lat) wynosi: Humor afiliacyjny – 0,81, Humor w służbie ego – 0,81, Humor agresywny – 0,77, Humor masochistyczny – 0,80. Sprawdzono trafność teoretyczną. Po pierwsze, podczas gdy badani wypełniali kwestionariusz, ich znajomi – którym przedstawiono wcześniej definicje funkcji humoru – określali na skali 5-stopniowej Likerta prawdopodobne wyniki badanych w poszczególnych skalach. Korelacja pomiędzy uzyskanymi opisami i samopisami wahała się w granicach od 0,22 do 0,33. Po drugie, badano związek SHQ z innymi skalami (korelacja na poziomie od 0,47 do 0,75). Czteroczynnikową strukturę stylów humoru potwierdziły oddzielne badania, przeprowadzone na trzech niezależnych próbach z różnych krajów (Kazarian, Martin, 2004; Martin i in., 2003; Saroglou, Scariot, 2002).

Humor afiliacyjny i Humor w służbie ego obejmują aspekty komizmu będące przedmiotem pomiaru dotychczas istniejących narzędzi. Mierzą mianowicie humor w aspekcie pozytywnym, opisującym go jako formę przystosowania, która odnosi się do zdrowia psychicznego i ogólnego dobrostanu. Natomiast dwie pozostałe skale służą do pomiaru takich aspektów humoru, które były pomijane w badaniach do czasu powstania testu. Dotyczą humoru jako zjawiska negatywnie oddziałującego na poziom przystosowania, relacje z ludźmi, zdrowie psychiczne i dobrostan psychofizyczny. Czynią z tej skali prawdopodobnie jedyną, która odnosi się do teorii degradacji. Wyjaśniają one wyniki niektórych badań, ujawniających niski poziom korelacji lub jej brak pomiędzy humorem pojmowanym jako zjawisko jednostronnie pozytywne (zastosowano skale CHS,

SHRQ, SHQ) a wskaźnikami zdrowia psychicznego, takimi jak odporność układu immunologicznego, tolerancja na ból, symptomy chorób (Martin, 2001).

Kwestionariusz został przetłumaczony i zaadaptowany na polskiej próbie populacji (100 osób) przez Rucińską (2004). Polska wersja testu uzyskała wysokie współczynniki rzetelności (α Cronbacha 0,90-0,93). Prowadzone są prace nad tłumaczeniem i normalizacją testu pod kierunkiem Elżbiety Hornowskiej (m.in. Strzelczyk, 2005). Normalizacja Strzelczyk jest szczególnie wartościowa ze względu na wielkość próbki (470-476 osób). Wewnętrzna rzetelność (współczynnik α Cronbacha) jest nieco słabsza niż wersji oryginalnej: Humor afiliacyjny – 0,81, Humor w służbie ego – 0,70, Humor agresywny – 0,61, Humor masochistyczny – 0,61. Podobnym przedziałem wyników wewnętrznej rzetelności charakteryzuje się kolejna polska adaptacja metody (α Cronbacha odpowiednio: 0,78; 0,69; 0,71; 0,70) (Radomska, Filipek, Sobiecka, 2007). Po wyeliminowaniu niektórych itemów nieco wzrosły współczynniki rzetelności. Trafność adaptacji weryfikowano na podstawie korelacji jej wyników z kwestionariuszami mierzącymi poziom lęku, optymizmu, inteligencji emocjonalnej, cech osobowości, z uwzględnieniem podziału na płci. Obszerniejszy opis metody można znaleźć w innej pozycji autorki (Tomczuk-Wasilewska, 2009).

Kwestionariusz Poczucia Humor (Sense of Humor Questionnaire; SHQ) (Svebak, 1996; Svebak, 1974 – za: Kuiper, Martin, 1998, s. 161 – za: Martin, 2007, s. 206-208 – za: Radomska, 2003, s. 188) składa się z trzech 7-itemowych podskal odnoszących się do wymiarów, które mają stanowić istotę poczucia humoru:

(1) – uwrażliwienie na metainformacje przekazujące humor (*Metamessage Sensivity*) – zdolność dostrzegania bodźców humorystycznych w codziennych sytuacjach i wykorzystania ich do tworzenia humorystycznych komentarzy;

(2) – subiektywna wartość humoru (*Personal Wiking of Humor*) – postawa wobec humoru, wyrażająca się zwłaszcza przez stopień doceniania humoru i ludzi z wysokim poziomem poczucia humoru;

(3) – emocjonalna ekspresywność (*Emotional Expressiveness*) – skłonność do swobodnego wyrażania emocji związanych z humorem.

Svebak wielokrotnie modyfikował metodę. Ostatnio, wybierając pozycje o najwyższym poziomie rzetelności, opracował skróconą 6-itemową wersję testu (SHQ-6). Trzy pozycje pochodzą z podskali uwrażliwienie na metainformacje przekazujące humor, trzy pozostałe – z podskali subiektywna wartość humoru. Ta wersja testu jest nie tylko krótsza, ale również bardziej rzetelna (α Cronbacha 0,85) (Svebak, 1996).

Kwestionariusz Poczucia Humor (The Sense of Humour Questionnaire) (SHQZ; Ziv, 1981 – za: Nevo i in., 1998, s. 391) jest 14-itemową metodą kwe-

stionariuszową do pomiaru tworzenia i rozumienia humoru. Badani zaznaczają na 7-itemowej skali, jak często angażują się w pewne zachowania. Rzetelność testu (α Cronbacha) jest wyższa dla wskaźnika tworzenia humoru (0,71) niż dla wskaźnika jego rozumienia (0,56). Rzetelność mierzona metodą test-retest na poziomie wyniku ogólnego wynosi 0,76. Korelacja samoopisów z ocenami społecznymi jest równa 0,51.

Wielowymiarowa Skala Poczucia Humor Thorsona i Powella (The Multi-dimensional Sense of Humour Skale; MSHS) (MSHS; Thorson, Powell, 1993a, 1993b; por. Köhler, Ruch, 1996) to metoda mierząca postawy i ogólne przekonania na temat humoru. Analiza czynnikowa tej 24-itemowej skali ujawniła czterowymiarową strukturę testu: (1) tworzenie humoru i posługiwanie się nim w kontekście społecznym; (2) humor jako strategia radzenia sobie; (3) negatywna postawa wyrażana poprzez humor; (4) pozytywna postawa wyrażana poprzez humor.

Respondenci zaznaczają stopień, w którym dane stwierdzenie ich opisuje. Posługują się skalą odpowiedzi od 1 („zdecydowanie nie zgadzam się”) do 5 („zdecydowanie się zgadzam”).

Ogólna rzetelność testu wynosi 0,90 (α Cronbacha). MSHS jest powszechnie stosowany w badaniach w wielu krajach, ponieważ oprócz ekonomicznej formy i procedury badania, ma normy dla wieku od 18 do 90 lat, z podziałem na płeć.

Polska adaptacją kwestionariusza zajęła się Klinowska (Wielowymiarowa Skala Poczucia Humor – WSPH) (2004). Adaptacja wydaje się udana ze względu na zadowalającą zgodność wewnętrzną (wynik ogólny WSPH – α Cronbacha – jest równy 0,81).

Skala Postawy Poczucia Humor – The Sense of Humor Attitude Scale (SHAS) (Nevo i in., 1998) mierzy trzy, w niewielkim stopniu skorelowane ze sobą, wymiary postaw wobec humoru: ogólne przekonania na temat humoru (10 pozycji, np. „Ludzie z poczuciem humoru znają więcej dowcipów”); postawę wobec własnego poczucia humoru (6 pozycji, np. „Zdołałbym się na zabawny wygląd”); postawę wobec rozwoju poczucia humoru (4 pozycje, np. „Poczucie humoru może rozwijać się i wzrastać”). Badani ustosunkowują się do poszczególnych stwierdzeń, wybierając jedną z opcji na skali od 1 („zupełnie nie”) do 7 („w bardzo dużym stopniu”).

Rzetelność testu (α Cronbacha) jest wystarczająco wysoka dla wszystkich wymiarów (0,64-0,76). Rzetelność badana metodą test-retest w odstępie 7 tygodni, waha się od 0,80 – dla pierwszego wymiaru – do 0,47 – dla ostatniego z nich. Analiza czynnikowa wykazała, że postawa wobec rozwoju poczucia humoru zawiera jedynie pozycje o charakterze motywacyjnym, zaś pozostałe wy-

miary dotyczą itemów odnoszących się do motywacyjnego, emocjonalnego oraz poznawczego aspektu humoru.

Kwestionariusz humoru (Humor questionnaire) (Ziv – za: Ehrenberg, 1995) mierzy dwa wymiary humoru: (1) przyjemność związaną z jego odbiorem (α Cronbacha wynosi 0,56) i jego tworzenie (α Cronbacha 0,71); (2) społeczna użyteczność tworzonych humoru, oryginalność pomysłów, skuteczność humoru wyrażoną przez zdolność pobudzenia do śmiechu.

The GELOPH jest kwestionariuszem do badania gelotofobii, definiowanej jako lęk przed wyśmianiem (*gelos* w języku greckim oznacza śmiech). Itemy pełnej, 46-pytaniowej wersji testu, zostały sformułowane na podstawie teoretycznych analiz i studiów przypadków opracowanych przez Titzego (Ruch, Proyer, 2008, 2009b). Itemy pogrupowano w teoretycznie wyznaczone składowe, które bezpośrednio odnoszą się do symptomologii gelotofobii (paranoiczna wrażliwość wobec wyśmiewania, lęk przed humorem innych ludzi, krytyczna ocena własnego ciała, krytyczny stosunek do własnych kompetencji w zakresie komunikacji werbalnej i niewerbalnej), oraz te, które odnoszą się do niej, ale dotyczą szerszego spektrum objawów, typowego dla innych grup klinicznych (społeczne wycofanie, ogólny stosunek do uśmiechu i śmiechu percypowanego u innych ludzi, zniechęcenie i zazdrość jako reakcje na porównywanie własnych i cudzych kompetencji w zakresie humoru, traumatyczne doświadczenia związane ze śmiechem w przeszłości). Wyniki analizy czynnikowej wskazały, że chociaż w ramach gelotofobii można wyodrębnić skorelowane ze sobą składniki, koncept ten ma charakter jednowymiarowy. Badania wykazały odrębność wyników grup definiowanych – z klinicznego punktu widzenia – jako gelotofobicy wobec wyników grup: neurotyków z dominującym poczuciem wstydu, neurotyków bez dominującego poczucia wstydu, grupy kontrolnej.

Wypełniając kwestionariusz, badani ustosunkowują się do treści itemów za pomocą 4-punktowej skali odpowiedzi (od 1 – „zdecydowanie nie zgadzam się”, do 4 – „zdecydowanie zgadzam się”). Pełna wersja kwestionariusza (The GELOPH<46>) charakteryzuje się wysoką rzetelnością (współczynnik α Cronbacha wynosi 0,91) (Papousek i in., 2009). Ekonomiczna, 15-itemowa wersja testu (The GELOPH<15>), posiada również zadowalającą rzetelnością wewnętrzną (współczynnik α Cronbacha wynosi 0,86) (Ruch, Proyer, 2009a).

Ponieważ wyniki metody są niezależne od zmiennych demograficznych (Ruch, Proyer 2008), wykorzystano ją w szeroko zakrojonych badaniach międzykulturowych. Badania, z wykorzystaniem The GELOPH<15>, przeprowadzono na grupie 22 619 osób, pochodzących z 72 krajów. Test przetłumaczono na 42 języki. Potwierdzono jednowymiarowy charakter testu i jego wysoką rze-

telność (średnia wartość α Cronbacha: 0,85) (Proyer i in., 2009). Badania przeprowadzono również w Polsce. Należy oczekiwać, że zaangażowani w projekt polscy uczeni (Anna Radomska, Władysław Chłopicki) opublikują wkrótce dane na temat polskiej adaptacji testu.

Pisząc o gelotofobii, warto wspomnieć o najnowszym narzędziu, za pomocą którego jest mierzona. Kwestionariusz The PhoPhiKat-45 (Ruch, Beermann, Proyer, 2009; Ruch, Proyer, 2009a) składa się z trzech podskal, służących do badania: gelotofobii, gelotofilii (tendencja do doświadczania radości w sytuacji, w której jest się przedmiotem humoru) oraz katagelastycyzmu (tendencja do doświadczania radości w sytuacji, w której inni ludzie stają się przedmiotem humoru). Na każdą z podskal składa się 15 itemów. Badani ustosunkowują się do nich, korzystając z 4-punktowej skali Likerta: od 1 („stanowczo nie zgadzam się”), do 4 („stanowczo zgadzam się”). Badania potwierdziły przewidywaną negatywną korelację pomiędzy gelotofilią a gelotofobią oraz pozytywną – między gelotofilią a katagelastycyzmem. Uzyskano zadowalające wyniki w zakresie rzetelności podskal wersji pełnej oraz skróconej, 30-itemowej (The PhoPhiKat-30).

MIARY ROZUMIENIA I DOCENIANIA HUMORU

Miary rozumienia i oceny humoru są alternatywą dla testów samoopisowych. W ramach tego podejścia badani są proszeni o ocenę zabawności serii dowcipów, które mogą przybrać różną formę przekazu, np.: humor rysunkowy, narracja, limeryki, zabawne sentencje, skecze nagrane na kasecie magnetofonowej lub wideo. Bodźce te są grupowane według typów w różne kategorie treściowe (np. agresywny, seksualny): *a priori* – na podstawie ocen sędziów kompetentnych – albo *a posteriori* – na podstawie analizy czynnikowej. O tym, co znajdzie się w analizie czynnikowej, decydują jednak często założenia teoretyczne. Preferencje poszczególnych typów dowcipów są odnoszone do pewnych aspektów osobowości, jak np. „czarny” humor – do tendencji agresywnych. Wiele wcześniejszych badań, prowadzonych w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, korzystało z tego podejścia badawczego (Martin, 1998).

Propagatorami zastosowania bodźców humorystycznych w badaniach nad humorem byli: Eysenck, Cattell i Luborsky. Poddawali oni analizie czynnikowej oceny zabawnych rysunków, fotografii, dowcipów i limeryków. W badaniach Eysencka ujawniły się te same czynniki w analizach materiału humorystycznego różnego typu. Na podstawie analizy czynnikowej 100 żartów Cattell i Luborsky

otrzymali sześć czynników humoru, które zastosowali do konstrukcji kwestionariusza IPAT Humor Test of Personality (Cattell, Luborsky, 1947 – za: Martin, 1998, s. 35-37).

3 WD Test Szacowania Humor (3 WD Test of Humor Appreciation) (Ruch, 2002; Ruch, Hehl, 1998) składa się z 30 dowcipów werbalnych i rysunkowych, należących do trzech czynników humoru: z rozwiązywalną niezgodnością, nonsensownego i seksualnego. Skrót 3WD pochodzi od niemieckiego „Drei Witz Dimensionen”, co oznacza „trzy wymiary żartów”, i odnosi się wprost do podanych czynników (wymiarów). Respondenci oceniają dowcipy pod względem zabawności i awersyjności na 6-punktowej skali. Wewnętrzna rzetelność testu (α Cronbacha) waha się od 0,81 do 0,91, zależnie od czynnika. Rzetelność badana metodą test-retest wynosi 0,60 do 0,74 (badania w odstępie 4 tygodni). Teoretyczna trafność była sprawdzana poprzez porównywanie wyników testu z innymi miarami poczucia humoru, ukierunkowanymi na jego wymiar afektywny. Nie dowiedziono korelacji tych miar. Okazało się jednak, że wyniki uzyskane za pomocą 3WD korelują z umiejętnością przekazywania treści humorystycznych, niskim poziomem powagi, miarami leksykalnymi, różnymi cechami osobowości.

Test jest dostępny w wersji A i B. Obie są stosowane w badaniach, których celem jest uchwycenie różnicy przed i po ekspozycji bodźca. Autorzy testu wskazują na możliwość stosowania obu wersji łącznie, jako dłuższej formy testu. Pięć pierwszych itemów służy oswojeniu badanego z formą kwestionariusza. Nie są one brane pod uwagę przy obliczaniu jego wyników. Poza wynikiem ogólnym można uzyskać dodatkowe wskaźniki. Sześć z nich jest kombinacją czynników testu i tendencji spostrzegania danego rodzaju humoru jako zabawnego lub awersyjnego. Pozostałe pochodzą z obliczeń statystycznych przeprowadzonych na materiale badawczym. Na przykład wskaźnik struktury preferencji oblicza się, odejmując wartość wskaźnika zabawności humoru nonsensownego od wartości wskaźnika zabawności humoru z rozwiązywalną niezgodnością. Test jest rzetelny dla respondentów w wieku 15-60 lat (Ruch i in., 1991), był zastosowany w wielu badaniach międzykulturowych, dlatego został przetłumaczony m.in. na angielski, włoski, francuski. W krajach, w których był wykorzystywany, normalizowano go na miejscowej populacji (Ruch, Forabosco, 1996; Ruch, Hehl, 1998). Również w Polsce przeprowadzono wstępną adaptację jednej z wersji testu, z wykorzystaniem metody *back-translation* (Radomska, Klinowska, 2004).

Antiochański Test Poczucia Humor (Antioch Sense of Humor Test; ASH) (Mindess i in., 1985) składa się z dwóch części. W pierwszej części badani ustosunkowują się do 50 dowcipów należących do 10 kategorii humoru (abstrakcja,

agresja, filozofia, seks, czarny humor, humor etniczny, satyra, humor antymęski, antyżeński, turpizm). W interpretacji testu preferencje określonych rodzajów dowcipów łączone są z pewnymi cechami osobowości. Druga część testu dotyczy twórczości humorystycznej. Obejmuje pytania dotyczące oceny własnego poczucia humoru, jego tematyki oraz prośbę o przytoczenie ulubionych dowcipów i umieszczenie zabawnych podpisów pod rysunkami i na rysunkach.

Test Reakcji Wesołości (The Mirth Response Test) (Redlich, 1951 – za: Martin, 1998, s. 20-21) jest wykorzystywany do oceny preferencji humoru i wynikających z nich potrzeb i konfliktów. Zawiera serię 36 rysunków o treści humorystycznej, o zróżnicowanej tematyce, np. bunt przeciwko autorytetom, seksualność. Ilustracje prezentowane są badanemu indywidualnie, jedna po drugiej. W tym czasie eksperymentator obserwuje i notuje werbalną oraz niewerbalną reakcję badanego na ekspozycję obrazka. Następnie badany sortuje ilustracje w porządku od najbardziej preferowanych przez neutralne do najmniej preferowanych. W interpretacji testu przyjmuje się, że nieświadomione potrzeby i konflikty wywołują pozytywną reakcję emocjonalną (wesołość). Natomiast deprywowane potrzeby i nierozwiązane konflikty ujawniają się poprzez negatywne reakcje.

W badaniach Levina i Abelsona (1959: za: Martin, 1998, s. 21) sędziowie kompetentni (psychiatrzy) przypisali poszczególnym ilustracjom stopień, w jakim mogą one „reaktywować” obszary konfliktowe. Badania wykazały, że w przypadku osób z zaburzeniami psychicznymi pozytywna reakcja na ekspozowane w ilustracjach treści jest negatywnie skorelowana z nasileniem zaburzeń ($r = -0,73$). Osoby te reagowały bardziej pozytywnie na ilustracje mniej nasyczone treściami konfliktowymi. W przypadku osób psychicznie zdrowych zależność pomiędzy pozytywną reakcją na humor a nasileniem treści konfliktowych była krzywoliniowa. Osoby te reagowały pozytywnie na ilustracje, w których poziom nasilenia treści konfliktowych kształtował się na umiarkowanym poziomie. Badania potwierdzają teorię Freuda (por. Freud, 1993).

W badaniach nad „czarnym” humorem Herzog i Bush (1994) zastosowali dziewięć broszurek dowcipów, których tematem była śmierć, choroby, fizyczna i umysłowa niepełnosprawność, wypadki. Dowcipy zostały zaczerpnięte z wydawniczej serii „Niesmaczne dowcipy” (*Tastless Jokes*) Blanche Knott. Pierwsza i ostatnia ze stron broszurki opisywały dwa żarty, których oceny nie wliczano do wyników. Pozostałe siedem stron zawierało 52 dowcipy, ułożone w jednym z ośmiu porządków. W pierwszym porządku kolejność dowcipów dobrano losowo. W połowie pozostałych broszur porządek był zgodny z kolejnością poda-

wania dowcipów w *Tastless Jokes*, w drugiej połowie – porządek był odwrotny. Broszury rozdawano respondentom metodą losową.

Badani oceniali dowcipy, odpowiadając na sześć pytań na skali 5-stopniowej (od „bardzo” – 1, do „raczej nie” – 5). Każdej zmiennej przypisane jest pytanie: Trudność (*Difficulty*): „Czy trudno jest zrozumieć ten dowcip?”; Dopasowanie (*Fit*): „Czy puenta tego dowcipu pasuje do całości dowcipu?”; Wulgarność (*Vulgarity*): „Czy ten żart jest wulgarny albo nietaktowny?”; Zaskoczenie (*Surprise*): „Czy puenta dowcipu zaskoczyła ciebie?”; Nowość (*Novelty*): „Czy ten dowcip jest nowy albo nowatorski?”; Zainteresowanie (*Interest*): „Czy treść dowcipu albo sytuacja, którą opisuje, są interesujące?” Pierwsze dwie zmienne służą do pomiaru stopnia zrozumiałości, czyli stopnia rozwiązywalności niezgodności dowcipu, natomiast kolejne odnoszą się do preferencji humoru.

Test Oceny Żartów i Humoru (Wit and Humor Appreciation Test) (WHAT; O’Connell, 1960 – za: Martin, 1998, s. 23-25) zawiera 30 dowcipów. Dziesięć spośród nich sędziowie kompetentni zakwalifikowali do kategorii humoru wrogięgo, dziesięć innych – do nonsensownego. Badani oceniają stopień preferowania żartów na skali 5-stopniowej. Metoda uzyskała niezadowalającą trafność teoretyczną ($r = 0,26$), co może wynikać z nieadekwatności narzędzia porównawczego.

Rysunkowe Narzędzie Pomiaru Perspektywy Humoru (Cartoon Measure of Perspective-Taking Humor; CMPHT; Kuiper, McKenzie, Belanger, 1995) mierzy humor jako sposób pozytywnego patrzenia na siebie i rzeczywistość, związany z dystansem do problemu. Narzędzie to zawiera zbiór sześciu komicznych rysunków ośmieszających ludzkie przywary w zestawieniu z cechami zwierzęcymi. Test zawiera dwie części: miary docenienia humoru (Cartoon Measure of Appreciation; CMA) i miary rozumienia humoru (Cartoon Measure of Comprehension; CMC). W pierwszej części badani oceniają dowcipy graficzne na 5-stopniowej skali (od „Zupełnie niezabawne” do „Bardzo zabawne”) pod kątem stopnia zabawności, zaś w drugiej części – opisują, dlaczego dany rysunek jest komiczny. Odpowiedź oceniana jest przez sędziów kompetentnych na 3-stopniowej skali, zależnie od stopnia zrozumienia dowcipu. Jeden punkt przypisuje się odpowiedzi o charakterze konkretnym, ubogiej w interpretację. Dwa punkty przysługują w przypadku odpowiedzi porównującej cechy ludzkie ze zwierzęcymi. Ocena 3-punktowa przyznawana jest w przypadku, gdy badany rozumie, że ludzkie zachowania są ośmieszane przez zestawienie ich z aktywnością zwierząt.

Do miar rozumienia i doceniania humoru należy zaliczyć (Radomska, 2000) Zestaw Dowcipów, który powstał w naszym kraju na bazie selekcji 1000 dowcipów. Niektóre z nich miały charakter słowny, inne – obrazkowy, pozostałe –

łączyły elementy słowne z obrazkowymi. Selekcja dowcipów miała charakter wieloetapowy. W pierwszej fazie opierała się na eliminacji humoru agresywnego, czego dokonano z pomocą sędziów kompetentnych. Sędziowie wyeliminowali również dowcipy niedopasowane do aparatu psychicznego dziecka, kierując się przesłankami teoretycznymi. W metodzie pozostawiono pozycje oceniane przez odbiorców – dzieci i młodzież – jako najbardziej zrozumiałe i atrakcyjne. Powstały dwie wersje Zestawu Dowcipów – A i B – zaadaptowane odpowiednio do możliwości rozwojowych 10- i 15-latków. Badani oceniają kolejne dowcipy na 5-stopniowej skali odpowiedzi, przedstawionej graficznie w formie twarzy roześmianej w różnym stopniu: od 1 – „wcale niezabawne” (twarz bez uśmiechu), do 5 – „bardzo, wyjątkowo zabawne” (uśmiech odsłaniający zęby, zaopatrzone „dymkiem” z tekstem „ha, ha, ha”). Podczas drugiej ekspozycji narzędzia testowego, w czasie swobodnej rozmowy, badani pytani są o mechanizm komizmu tworzący poszczególne dowcipy. Sędziowie kompetentni klasyfikują te jakościowe odpowiedzi pod względem stopnia zrozumienia dowcipu.

Opisane narzędzia do pomiaru poczucia humoru stanowią zaledwie wycinek zbioru tego typu metod, który nie może być tutaj przedstawiony w całości z racji ograniczonej objętości tego artykułu (por. Ruch, 1998).

*Testy wykonawcze
do mierzenia humoru jako zdolności*

Testy wykonawcze do mierzenia humoru jako zdolności skupiają się na ocenie zabawności tworzonych przez badanych humoru.

Test Tworzenia Puent Humor Rysunkowego – The Cartoon Punch Line Production Test (CCPT; Ruch, Köhler, 1998) – został pomyślany jako metoda, która oddzielałaby aspekt ilości i jakości w tworzeniu humoru. Zawiera on 15 humorystycznych obrazków, należących do trzech kategorii (po pięć ilustracji) humoru: w którym niezgodność może być rozwiązana, nonsensownego i seksualnego. Zadaniem badanych jest utworzenie jak największej liczby puent do obrazków w ciągu 30 minut. Wskaźnik ilości humorystycznej twórczości zależy od liczby wymyślonych puent. Poza tym istnieją cztery wskaźniki jakości humorystycznej twórczości: zabawność i oryginalność utworzonych puent oraz ocena dowcipu i fantazyjności twórcy. Ocena wskaźników jakości zajmują się sędziowie kompetentni.

Podobny test, mierzący zdolność tworzenia humoru (Humor production test) (Nevo i in., 1998), składa się z dziewięciu pozycji. Znany jest w dwu wersjach. Poszczególne stwierdzenia pochodzą z różnych źródeł. Dwa itemy zaczerpnięte

są z testu twórczości Guilforda, z tą różnicą, że badani proszeni są o podanie jak największej liczby humorystycznych konsekwencji opisanych zjawisk. Dwie inne pozycje zawierają ilustracje z Obrazkowego Testu Frustracji Rosenzweiga, zaopatrzone instrukcją, w której badani są proszeni o podanie jak największej liczby komentarzy do frustrujących sytuacji. Wynik z testu ma charakter jedynie ilościowy, zależny od liczby odpowiedzi. Obie wersje metody są ze sobą wysoko skorelowane ($r = 0,89$; $p > 0,001$; $N = 65$).

Znane metody projekcyjne podawane są w tego typu badaniach ze zmienioną instrukcją. Na przykład w badaniach Ziv i Gadish (1990) proszono respondentów o napisanie zabawnych historyjek na podstawie tablic TAT.

Druga część opisanego powyżej Antiochańskiego Testu Poczucia Humoru (Antioch Sense of Humor Test; ASH) (Mindess i in., 1985) należy również do tej kategorii narzędzi.

Tworząc metodę wykonawczą (Metoda wykonawcza do badania aktywnego poczucia humoru), Torój (2008) – z pomocą sędziów kompetentnych – wybrała sześć ze 100 humorystycznych obrazków polskich satyryków. Wytypowane zostały obrazki ocenione jako najmniej zabawne i cechujące się najmniejszą wariancją w zakresie ocen sędziów. Czarno-białe obrazki z pustą „chmurką”, czyli pozbawione oryginalnych opisów, przeznaczone są do uzupełnienia przez badanych. Sędziowie oceniali zbiór odpowiedzi pochodzący od grupy badanych, dotyczących danego obrazka, układając odpowiedzi w piramidę metodą Q-sort. Współczynnik zgodności sędziów kompetentnych jest istotny (W Kendalla = $0,40$, $p < 0,001$).

Techniki opisu i samopisu

Znanych jest kilka metod przeznaczonych do pomiaru humoru w parach, przez opisy i samopisy. Wcześniej opisano testy STCI-T i HBQD, które można wykorzystać w wersjach do oceny siebie oraz w wersjach do oceny innych osób.

Kwestionariusz Oceny Grupy Rówieśniczej (Crew peer rating questionnaire) (Bizi, Keinan, Beit-Hallahmi, 1988) umożliwia pomiar i ocenę tworzenia oraz rozumienia humoru. Pozwala również na różnicowanie typów poczucia humoru: ukierunkowanego na siebie (*self-directed in humor*) i ukierunkowanego na innych (*other-directed in humor*). Autorzy stworzyli inną metodę do pomiaru humoru w parach – Ogólnospołeczny Kwestionariusz Ocen Rówieśniczych (Company-wide peer rating questionnaire). Umożliwia ona uzyskanie jedynie ogólnego wskaźnika poczucia humoru.

Technika Socjometryczna do Pomiaru Humoru – Test of the Sociometry of Humor (Ziv, 1984 – za: Ruch, 1998, s. 410) – umożliwia ogólną ocenę poczucia humoru badanego, ocenę zdolności tworzenia treści humorystycznych oraz pomiar ich rozumienia.

Również w Polsce podjęto próbę oceny humoru metodą socjometryczną (Metoda socjometryczna do badania aktywnego poczucia humoru; Torój, 2008). W ocenach rówieśniczych podstawową rolę – jako zmienne pośredniczące – odgrywają: lubienie, ilość czasu spędzanego z rówieśnikami i pomocność. Wykazano słaby pozytywny związek samoopisu z oceną socjometryczną oraz brak związku pomiędzy oceną poziomu tworzonego podczas badania humoru a oceną socjometryczną. Zgodnie z interpretacją autorki badań, te trzy metody pomiaru humoru odnoszą się do jego różnych przejawów (Torój, 2008).

Alternatywne miary humoru

Prowadzi się badania nad aktywnością mózgu i jego uwarunkowaniem w zakresie poczucia humoru z wykorzystaniem technicznie zaawansowanej aparatury (Coulson, Kutas, 2001).

Dla zbadania wpływu humoru na układ immunologiczny, Dillon, Minchoff, Baker (1885 – za: Martin, 2001, s. 10) wykorzystali w eksperymencie 30-minutowy fragment znanej komedii (*Richard Pryor Live*) oraz – dla porównania – film dydaktyczny (*The Thin Edge: Anxiety*). Filmy prezentowano w różnej kolejności. Podobną technikę badań zastosował Lefcourt wraz ze współpracownikami (Lefcourt, Davidson-Katz, Kueneman, 1990 – za: Martin, 2001, s. 10). Zróżnicowali oni procedurę eksperymentalną, eksponując części badanych nagranie audio zapisane na kasecie magnetofonowej (*The 2000-year-old Man*), pozostałym zaś – film video (*Bill Cosby: Himself*). Prób wykorzystania komedii filmowych oraz komedii audio w eksperymentach laboratoryjnym było więcej (por. Pollio, Swanson, 1995).

W badaniach Rosenheim i współpracowników (Rosenheim, Tecucianu, Dimitrowsky, 1989) badanym (chorym na schizofrenię) prezentowano w dwóch sesjach nagrane na kasecie magnetofonowej humorystyczne oraz pozbawione humoru fragmenty dialogów pomiędzy pacjentem a terapeutą. Dotyczyły one doświadczeń pacjentów psychiatrycznych: postawy wobec hospitalizacji, personelu, przyjmowania leków, obrazu siebie jako pacjenta, wiary w wyleczenie, postrzeganej postawy innych pacjentów wobec siebie. W nagraniu 29 scenek terapeutycznych uczestniczyli dwaj doświadczeni psychologowie kliniczni oraz aktorzy odgrywający role pacjentów. Spośród tych scenek szesnastu sędziów

kompetentnych wybrało czternaście. Oceniane były według stopnia zabawności, zgodnie z prezentowaną definicją humoru, na skali pięciostopniowej: od 0 („zupełnie niehumorystyczne”) do 4 („bardzo humorystyczne”). W pierwszej kolejności wybrano dziewięć scenek, które otrzymały najwyższe współczynniki (od 2,06 do 3,80). Cztery z pięciu obszarów doświadczenia było reprezentowanych przez dwa nagrania, zaś postrzeganie postawy innych pacjentów wobec siebie było reprezentowane jednokrotnie. Każdemu z obszarów doświadczenia przyporządkowano dodatkowo nagranie, które jednogłośnie zostało ocenione na 0 („zupełnie niehumorystyczne”). Dla utrzymania uwagi na eksponowanych bodźcach wykorzystano krótkie scenki (od 6 do 20 sekund), a badani otrzymali spisane kopie dialogów. Po odsłuchaniu scenek badani byli proszeni o ocenę interwencji terapeuty na 5-stopniowej skali dyferencjału semantycznego. Ustosunkowywali się oni do 10 dwubiegunowych wymiarów: dobry – zły, przyjazny – wrogi, ciepły – zimny, interesujący – nudny, wrażliwy – niewrażliwy, pomocny – niewspomagający, łagodny – szorstki, agresywny – dodający otuchy, zależny – niezależny, jasny – niezrozumiały. Współczynnik wewnętrznej zgodności odpowiedzi badanych w opisanych wymiarach jest wysoki (0,83-0,94). Dodatkowo pacjenci wypełniali prosty, 5-itemowy kwestionariusz, w którym zdawali relacje z własnych reakcji wobec każdego z nagrań. Tego tematu dotyczył także przeprowadzony następnie niestandardyzowany wywiad.

Do oceny innych zabawnych historyjek wykorzystywano przymiotniki pochodzące z listy przymiotników Gougha i Heilbruna. Dobierano je w ten sposób, aby wśród nich znalazły się takie, które są znaczeniowo: kojarzone z humorem, przeciwstawne humorowi oraz neutralne w stosunku do niego. Zbiór przymiotników uzupełniono, wskazanymi przez respondentów badań pilotażowych, przymiotnikami spoza listy Heilbruna i Gougha (Deren, 1989).

Implikacje metodologiczne

Istnieje kilka nierozstrzygniętych kwestii spornych związanych z konstrukcją metod do pomiaru humoru. Narzędzia te nie zawsze umożliwiają właściwą ocenę mierzonej zmiennej. Techniki mierzące poczucie humoru w istocie mogą badać różne zjawiska, np. niektórzy utożsamiają humor nonsensowny z nietendycyjnym, nieszkodliwym, podczas gdy dla innych oznacza on humor, w którym niezgodność nie może być rozwiązana (Ruch, 1998).

Chociaż skale humoru są nisko lub umiarkowanie skorelowane z miarą aprobaty społecznej, nie jest pewne, czy respondenci ujawniają prawdę. Poczucie humoru wydaje się wysoce pożądaną cechą, podatną na zafałszowanie. Koniecz-

ne wydaje się zastosowanie skal kontrolnych w kwestionariuszach. Porównywanie samoopisów z opisami osób trzecich i pomiarami zachowania może być źródłem takiej obiektywnej oceny. Pewne aspekty zjawiska humoru mogą jednak nie ujawniać się na zewnątrz. Ponadto ocena dokonana przez osoby trzecie również bywa subiektywna.

Można przypuszczać, że zbieżność metod samoopisowych, opisowych i behawioralnych zależy od ich komponentów. Ruch (2004) porównał protokoły samoopisów 102 dorosłych Niemców z opisami wykonanymi przez ich najlepszych przyjaciół. Zastosował HBQD (Craik i in., 1996 – za: Ruch, 2004, s. 14) – instrument dostarczający najbogatszych opisów zachowania. Korelacje były liczone na poziomie itemów oraz na poziomie wyników ogólnych poszczególnych stylów humoru. Stwierdzenia pochodzące z opisów i samoopisów były ze sobą nisko skorelowane ($r = 0,22$). Wyższa korelacja dotyczyła stwierdzeń związanych z prostolinijnym/poddanym kontroli stylem humoru ($r = 0,29$) oraz zachowań w największym stopniu poddających się obserwacji ($r \approx 0,40$). W przypadku około 25% stwierdzeń korelacja była niższa niż 0,15. Wśród nich znalazły się takie, co do których zgodność ocen osoby badanej i jej partnera była równa zeru. Dotyczyły one osobistych doświadczeń, preferencji oraz sądów, które zależą od wewnętrznych standardów, motywacji zachowań związanych z humorem oraz reakcji emocjonalnych na humor, które mogą być niedostępne dla obserwatora. Korelacja obliczona na poziomie ogólnego wyniku poszczególnych stylów humoru była umiarkowana dla stylu humoru prostolinijnego/poddanego kontroli ($r = 0,54$), ale niska dla stylu wnikliwego/nieprzemyślanego oraz stylu życzliwego/złośliwego ($r = 0,22$). Podobne rezultaty uzyskano w badaniach, w których wzięło udział 60 Irlandczyków. Dla wyjaśnienia kwestii metodologicznych, przebadano te same osoby kwestionariuszem samoopisu i testem mierzącym humor jako zdolność (The Cartoon Punch Line Production Test), w których badani są proszeni o utworzenie jak największej liczby zabawnych komentarzy. Wyniki uzyskane za pomocą tej metody nie korelowały z wynikami testu HBQD (Ruch, 2004; Ruch, Köhler, 1998). W badaniach Torój (2008) okazało się, że kwestionariusz samoopisowy (MSHS) odzwierciedla emocjonalno-motywacyjny komponent poczucia humoru, metoda socjometryczna – komponent społeczny, zaś metoda wykonawcza koreluje z umiejętnościami poznawczymi. Badania te ujawniają potrzebę ustalenia wspólnej wariacji metod do badania humoru i – na tej podstawie – ustalenie ich trafności teoretycznej.

Obserwuje się niewielkie zainteresowanie wykonaniem analizy czynnikowej na wielu metodach. Jedyną, jaką przeprowadzono (Koppel, Sechrest, 1970 – za: Ruch, 1998), nie objęła najważniejszych narzędzi. Z kolei Kuiper i Martin

(1998) przeprowadzili badania porównawcze między niektórymi samoopisowymi miarami humoru (CHS, SHRQ, SHQ) a narzędziami mierzącymi pewne aspekty zdrowia psychicznego i „pozytywnej osobowości”. Ciągłe jednak nie wiadomo, jaka jest wariancja popularnych miar humoru i czym one się różnią (Ruch, 1998).

Brakuje technik do mierzenia pewnych aspektów humoru. W XIX-wiecznej Anglii ceniono poczucie humoru jako: cnotę, przejaw mądrości oraz transcendentnej i humanitarnej postawy wobec świata i siebie. Śladów takiego rozumienia humoru możemy doszukać się w podejściach, których celem jest wyróżnienie stylów humoru i zaakcentowanie jego aspektu motywacyjnego (Ruch, 2004). Twórcy współczesnych definicji humoru i metod zdają się zapominać o znaczeniu, jakie wywiera on na postawy. Nie ma narzędzi umożliwiających poznanie światopoglądu przesiąkniętego poczuciem humoru, wyrażającego się w akceptacji i dystansie wobec przeciwności losu.

Ruch (2004) twierdzi, że istnieje garstka testów do mierzenia humoru u dzieci. Do tej pory nie wypracowano standardów mierzenia dziecięcego humoru, które w zadowalającym stopniu opierałyby się na badaniach nad rozwojem humoru. Za ojca metod do badania dziecięcego humoru uważa się Birda (1925 – za: Ruch, 1998). Pierwsza taka metoda bazowała na ocenie rysunkowych żartów. Także metody Raleya (Raley Cartoon Test; Ruch, 1998, s. 411) oraz Allena i Ziglera (1986; Children’s Mirth Response Test) oraz Radomskiej (2000) opierają się na ocenie zabawności ilustracji. Wcześniej opisałam inną metodę pomiaru humoru, opartą na wywiadzie z dziećmi – The Humor Use in Multiple Ongoing Relationship (HUMOR; Manke, 1998). Wyczerpujący opis metod do badania komizmu dzieci i młodzieży powinien stać się przedmiotem odrębnego opracowania.

Niewiele metod jest tłumaczonych i adaptowanych w Polsce. Panuje powszechne przekonanie o odmienności poczucia humoru różnych nacji (np. nonsensowny humor anglosaski, odnoszący się do fizjologii humor niemiecki). Ciągłe jest to potoczna intuicja, ponieważ dotychczas przeprowadzone badania porównujące specyfikę humoru w różnych krajach mają charakter fragmentaryczny, odnoszą się do specyficznych aspektów poczucia humoru. Nastręcza to wiele problemów związanych z adaptacją metod, zwłaszcza miar rozumienia i oceny humoru. Ta i inne kwestie szkicują szeroki horyzont wyzwań, przed którymi ciągle jeszcze stoją badacze zjawiska humoru.

BIBLIOGRAFIA

- Abel, M. (2002). Humor, stress, and coping strategies. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 15, 365-381.
- Allen, L., Zigler, E. (1986). Humor in children: A nonverbal humor test. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 7, 267-276.
- Arystoteles, (1953). Retoryka. W: W. Madyda (red.), *Trzy stylistyki greckie* (s. 3-80). Wrocław: Ossolineum.
- Bergson, H. (2000). *Śmiech. Esej o komizmie*. Kraków: Wydawnictwo KR.
- Berlyne, D. E. (1972). Humor and its kin. W: J. H. Goldstein, P. E. McGhee (red.), *Psychology of humor* (s. 43-60). New York: Academic Press.
- Bizi, S., Keinan, G., Beit-Hallahmi, B. (1988). Humor and coping with stress: A test under real-life conditions. *Personality and Individual Differences*, 9, 951-956.
- Chłopicki, W. (1995). *O humorze poważnie*. Kraków: Wydawnictwo Oddziału Polskiej Akademii Nauk.
- Cohen, S., Williamson, G. M. (1991). Stress and infectious disease in humans. *Psychological Bulletin*, 109, 5-24.
- Coulson, S., Kutas, M. (2001). Getting in: Human event-related brain response to jokes in good poor comprehenders. *Neuroscience Letters*, 316, 71-74.
- Craik, K. H., Lampert, M. D., Nelson, A. J. (1996). Sense of humor and styles of everyday humorous conduct. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 9, 273-302.
- Craik, K. H., Ware, A. P. (1998). Humor and personality in everyday life. W: W. Ruch (red.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic* (s. 63-94). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Deren, V. (1989). Funny to some, not to others: An analysis of some adolescent responses to Australian humor literature. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 9, 55-72.
- Dudzikowa, M. (1996). *Osobliwości śmiechu uczniowskiego*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Ehrenberg, T. (1995). Female differences in creation of humor relating to work. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 8, 349-362.
- Forabosco, G. (1992). Cognitive aspects of the humor process: The concept of incongruity. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 6, 45-68.
- Forabosco, G. (1998). The ill side of humor: Pathological conditions and sense of humor. W: W. Ruch (red.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic* (s. 271-292). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Freud, Z. (1993). *Dowcip i jego stosunek do nieświadomości. Sen*. Warszawa: Wydawnictwo KK.
- Herzog, T. R., Bush, B. A. (1994). The prediction of preference for sick humor. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 7, 323-340.
- Hobbes, T. (1954). *Lewiatan*. Warszawa: PWN.
- Kant, I. (2004). *Krytyka władzy sądzienia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kazarian, S. S., Martin, R. A. (2004). Humor styles, personality, and well-being among Lebanese University Students. *European Journal of Personality*, 18, 209-219.
- Klinowska, A. (2004). *Konstrukcja kwestionariusza do pomiaru poczucia humoru (Poczucie humoru – Kwestionariusz Typów PH-KT)* (mps pracy magisterskiej, Wydział Psychologii UW).

- Köhler, G., Ruch, W. (1996). Sources of variance in current sense of humor inventories: How much substance, how much method variance? *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 9, 363-397.
- Kuiper, N. A., Martin, R. (1993). Humor and self-concept. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 6, 251-270.
- Kuiper, N. A., Martin, R. A. (1998). Is sense of humor a positive personality characteristic? W: W. Ruch (red.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic* (s. 159-178). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Kuiper, N. A., McKenzie, S. D., Belanger, K. A. (1995). Cognitive appraisal and individual differences in sense of humor: Motivational and affective applications. *Personality and Individual Differences*, 19, 359-372.
- Lampert, M., Ervin-Tripp, S. M. (1998). Exploring paradigmus: The study of gender and sense of humor at the end of the 20th century. W: W. Ruch (red.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic* (s. 231-270). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Lefcourt, H. M. (1996). Perspective-taking humor and authoritarianism. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 9, 57-71.
- Lefcourt, H. M. (2001). *Humor. The psychology of living buoyantly*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Manke, B. (1998). Genetic and environmental contributions to children's interpersonal humor. W: W. Ruch (red.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic* (s. 361-384). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Martin, R. A. (1996). The Situational Humor Response Questionnaire (SHRQ) and Coping Humor Scale (CHS): A decade of research findings. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 9, 251-272.
- Martin, R. A. (1998). Approach to the sense of humor: A historical review. W: W. Ruch (red.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic* (s. 15-62). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Martin, R. (2001). Humor, laughter, and physical health: Methodological issues and research findings. *Psychological Bulletin*, 127, 504-519.
- Martin, R. A. (2003). Sense of humor. W: S. J. Lopez, C. R. Snyder (red.), *Positive psychological assessment: A handbook of models and measures* (s. 313-426). Washington, DC: APA.
- Martin, R. A. (2007). *The psychology of humor. The integrative approach*. Amsterdam: Elsevier.
- Martin, R. A., Lefcourt, M. L. (1983). Sense of humor as moderator of the relation between stressors and moods. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 1313-1324.
- Martin, R. A., Lefcourt, M. L. (1984). The Situational Humor Response Questionnaire: Quantitative measure of sense of humor. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 145-155.
- Martin, R. A., Puhlik-Doris, P., Larsen, G., Gray, J., Weir, K. (2003). Individual differences in uses of humor and their relation to psychological well-being: Development of the Humor Styles Questionnaire. *Journal of Research in Personality*, 3, 48-75.
- McAdams, D. P. (1995). *The Life Story Interview. Revised*; www.letus.org/foley/instruments.htm (20.10.2006).
- McGhee, P. E. (1976). Sex differences in children's humor. *Journal of Communication*, 26, 176-189.
- Mindess, H., Miller, C., Turek, J., Bender, A., Corbin, S. (1985). *The Antioch sense of humor test: Making sense of humor*. New York: Avon Books.

- Mundorf, N., Bhatia, A., Zillmann, D., Lester, P., Robertson, S. (1988). Gender differences in humor appreciation. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 1, 231-243.
- Nevo, O., Aharonson, H., Klingman, A. (1998). The development and evaluation of a systematic program for improving sense of humor. W: W. Ruch (red.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic* (s. 385-404). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Nezlek, J. B., Derks, P. (2001). Use of humor as coping mechanism, psychological adjustment, and social interaction. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 14, 395-413.
- O'Leary, A. (1990). Stress, emotion, and human immune function. *Psychological Bulletin*, 108, 363-382.
- Papousek, I., Ruch, W., Freudenthaler, H. H., Kogler, E., Lang, B., Schuler, G. (2009). Gelotophobia, emotion-related skills and responses to the affective states of others. *Personality and Individual Differences*, 47, 58-63.
- Pollio, H. R., Swanson, Ch. (1995). A behavioral and phenomenological analysis of audience reactions to comic performance. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 8, 5-28.
- Proyer, R. T., Ruch, W., Ali, N. S., Al-Olimat, H. S., Anduaem Adal, T., Aziz Ansari, S. [i in.] (2009). Breaking ground in cross-cultural research on the fear of being laughed at (gelotophobia): A multi-national study involving 73 countries. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 22, 253-279.
- Radomska, A. (2000). *Odbiór komizmu przez dzieci w różnym wieku a poziom funkcjonowania intelektualnego i styl poznawczy* (mps pracy doktorskiej, Instytut Psychologii UW).
- Radomska, A. (2001). Lokalizacja poczucia kontroli wzmocnień a rozumienie i ocena komizmu przez pierwszoklasistów. *Psychologia rozwojowa*, 1-2, 139-148.
- Radomska, A. (2003). Poczucie humoru jako cecha wspierająca rozwój osobowości. W: J. M. Dyrda, A. Świdorski (red.), *Rozwój osobowy i jego zagrożenia* (s. 185-197). Siedlce: Akademia Podlaska.
- Radomska, A., Filipek, M., Sobiecka, J. (2007). Roda A. Martina koncepcja stylów humoru i możliwości jej zastosowania w badaniach nad rozwojem. W: E. Rydz, D. Musiał (red.), *Z zagadnień psychologii rozwoju człowieka* (t. 1, s. 11-37). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Radomska, A., Klinowska, A. (2004). Czy Polaków i Niemców śmieszy to samo? O narodowych różnicach w odbiorze komizmu. *Psychologia Rozwojowa*, 9, 189-203.
- Raskin, V. (1985). *Semantics mechanisms of humor*. Dordrecht: D. Reider.
- Rosenheim, E., Tecucianu, F., Dimitrowsky, L. (1989). Schizophrenics' appreciation of humorous therapeutic interwension. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 2, 141-152.
- Ruch, W. (1998). Humor measurement tools. W: W. Ruch (red.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic* (s. 405-412). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ruch, W. (2001). The perception of humor. W: A. W. Kaszniak (red.), *Emotion, qualia, and consciousness* (s. 410-425). Tokio: Word Scientific Publisher.
- Ruch, W. (2002). Computers with a personality? Lessons to be learned from studies of the psychology of humor. W: O. Stock, C. Strappavara, A. Nijhold (red.), *Proceedings of the international workshop on computational humor (TWLT14)* (s. 57-70). Enschede: University of Twente.
- Ruch, W. (2004). Humor. W: C. P. Peterson, M. E. P. Seligman (red.), *Values in Action (VIA) Classification of Strengths*. Washington: Oxford University Press; www.psychologie.uzh.ch/...ruch/75_m_2004_Ruch_VIAhumor.pdf

- Ruch, W., Beerhmann, U., Proyer, R. T. (2009). Investigating the humor of gelotophobes: Does feeling ridiculous equal being humorless? *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 22, 111-143.
- Ruch, W., Carrell, A. (1998). Trait cheerfulness and the sense of humor. *Personality and Individual Differences*, 24, 551-558.
- Ruch, W., Ekman, P. (2001). The expressive pattern of laughter. W: A. W. Kaszniak (red.), *Emotion, qualia, and consciousness* (s. 410-425). Tokio: Word Scientific Publisher.
- Ruch, W., Forabosco, G. (1996). A cross-cultural study of humor appreciation Italy and Germany. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 9, 1-18.
- Ruch, W., Hehl, F. J. (1998). A two-mode model of humor appreciation: Its relation to aesthetic appreciation and simplicity-complexity of personality. W: W. Ruch (red.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic* (s. 109-142). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ruch, W., Köhler, G. (1998). A temperament approach to humor. W: W. Ruch (red.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic* (s. 203-230). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ruch, W., Köhler, G., van Thriel, Ch. (1996). Assessing the "humorous temperament": Construction of the facet and standard trait forms of the State-Trait-Cheerfulness-Inventory – STCI. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 9, 303-339.
- Ruch, W., McGhee, P. E., Hehl, F. J. (1990). Age differences in the enjoyment of incongruity-resolution theory and nonsense humor during adulthood. *Psychology and Aging*, 5, 348-355.
- Ruch, W., Ott, Ch., Accoce, J., Bariaud, F. (1991). Cross-national comparison of humor categories: France and Germany. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 4, 391-414.
- Ruch, W., Proyer, R. T. (2008). The fear of being laughed at: Individual and group differences in Gelotophobia. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 21, 47-67.
- Ruch, W., Proyer, R. T. (2009a). Extending the study of gelotophobia: On gelotophiles and katagelasticians. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 22, 183-212.
- Ruch, W., Proyer, R. T. (2009b). Who fears being laughed at? The location of gelotophobia in the Eysenckian PEN-model of personality. *Personality and Individual Differences*, 46, 627-630.
- Rucińska, A. (2004). *Adaptacja Humor Style Questionnaire R. Martina. Płeć psychologiczna a preferowany styl humoru* (mps pracy magisterskiej, SWPS).
- Saroglou, V., Scariot, Ch., (2002). Humor styles questionnaire: Personality and educational correlates in Belgian high school and college students. *European Journal of Personality*, 16, 43-54.
- Strzelczyk, J. (2005). *Korelaty temperamentalne poczucia humoru* (mps pracy magisterskiej, Instytut Psychologii UAM).
- Suls, J. M. (1983). Cognitive process in humor appreciation. W: J. H. Goldstein, P. E. McGhee (red.), *Psychology of humor* (s. 39-57). New York: Academic Press.
- Svebak, S. (1996). The development of the Sense of Humor Questionnaire: From SHQ to SHQ-6. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 9, 341-361.
- Szymczak, M. (red.) (1998a). *Słownik języka polskiego* (t. 1-2). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Thorson, J. A., Powell, F. C. (1993a). Development and validation of a multidimensional sense of humor scale. *Journal of Clinical Psychology*, 49, 13-23.
- Thorson, J. A., Powell, F. C. (1993b). Sense of humor and dimensions of personality. *Journal of Clinical Psychology*, 49, 799-809.

- Tomczuk-Wasilewska, J. (2007). *Poczucie humoru – eksploracja na gruncie teorii wielogłosowego JA Huberta Hermansa* (mps pracy doktorskiej, Instytut Psychologii KUL).
- Tomczuk-Wasilewska, J. (2009). *Psychologia humoru*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Torój, M. (2008). *Poznawcze i afektywne uwarunkowania aktywnego poczucia humoru* (mps pracy doktorskiej, Instytut Psychologii KUL).
- Zillmann, D., Cantor, J. R. (1976). A disposition theory of humour and mirth: Theory, research and applications. W: A. J. Chapman, H. C. Foot (red.), *Humour and laughter* (s. 93-115). London: Wiley.
- Ziv, A. (1988). Humor's role in married life. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 1, 223-229.
- Ziv, A., Gadish, O. (1990). The disinhibiting effects of humor: Aggressive and affective response. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 3, 248-257.

REVIEW OF SENSE OF HUMOR MEASURES

S u m m a r y

The goal of this article is the presentation of sense of humor measures. A review of the methods is preceded by theoretical introduction including humor theories and main issues concerning the development of humor measurement tools. The sense of humor methods are presented in order guided by their progress: from qualitative instruments, such as diaries and interviews, through questionnaires, humor appreciation and humor assessment measures, humor creativity tools, description and self-description instruments and alternative methods. The last part of the article deals with methodological issues resulting from humor research. It concerns the selections and valuation of methods as well as those aspects of humor which are left out in contemporary approach.

Key words: sense of humor, sense of humor measures, sense of humor questionnaires.